

Ζεπάτου, Χ., & Ράπτης, Θ. (2023). Η διαμόρφωση της μουσικής παιδαγωγικής του Friedrich Froebel: από τον πρώτο νηπιακό κήπο στα *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια*. Στο Θ. Ράπτης & Ε. Περακάκη (Επιμ.), *Η Μουσική Εκπαίδευση σε έναν κόσμο που αλλάζει: Ταυτότητες, Αξίες, Εμπειρίες. Πρακτικά του 9ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 126-138). Ε.Ε.Μ.Ε.

Η διαμόρφωση της μουσικής παιδαγωγικής του Friedrich Froebel: από τον πρώτο νηπιακό κήπο στα *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια*

Χρυσάνθη Ζεπάτου

Εκπαιδευτικός Μουσικής, 3^ο Δημοτικό Σχολείο Υμηττού
zepatos@yahoo.gr

Θεοχάρης Ράπτης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
charisraptis@yahoo.com chraptis@uoi.gr

Περίληψη

Ο Friedrich Froebel (1782-1852), γερμανός παιδαγωγός που επινόησε και δημιούργησε τον νηπιακό κήπο (kindergarten) στα μέσα του 19ου αιώνα, με το έργο Μητρικά Τραγούδια και Χάδια (Mutter, Spiel und Koselieder) και τη μουσικοπαιδαγωγική ένταξη παιχνιδοτράγουδων (singing games) στο εκπαιδευτικό του σύστημα, θα προαναγγείλει μουσικοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις του 20ού αιώνα (Campbell, 1991), αλλά και νέες κατευθύνσεις διεπιστημονικών προσεγγίσεων του 21ου αιώνα για τη μουσική και το παιδί, όπως των Stephan Malloch & Colwyn Trevarthen (Bruce, 2021). Στην εργασία διερευνώνται μέσα από πρωτογενείς πηγές οι διεργασίες μέσα από τις οποίες ο Froebel θα φθάσει στη σύλληψη της μουσικοπαιδαγωγικής του προσέγγισης καθώς και το ίδιο της το πρωτοποριακό περιεχόμενο. Η γνώση αυτή φιλοδοξεί να οδηγήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση σύγχρονων προσεγγίσεων στη μουσική εκπαίδευση, αλλά και να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για τον εκπαιδευτικό μουσικής, περιγράφοντας τη συγκρότηση ενός καινοτόμου εκπαιδευτικού εγχειρήματος που καθόρισε αποφασιστικά την αγωγή των μικρών παιδιών.

Λέξεις κλειδιά: *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια*, νηπιακός κήπος, παιχνίδι, τραγούδι, φροεβελιανή παιδαγωγική

The formation of Friedrich Froebel's music pedagogy: from the first kindergarten to Mother Songs and Play

Chrysanthi Zepatou

Music Teacher, 3rd Primary School of Immitos
zepatos@yahoo.gr

Theocharis Raptis

Associate Professor, Department of Early Childhood, University of Ioannina
charisraptis@yahoo.com chraptis@uoi.gr

Abstract

Friedrich Froebel (1782-1852), German educator who invented and created the kindergarten in the middle of the 19th century, with his book Mother Songs and Play and the pedagogical integration of singing games in his educational system, will herald 20th century music education approaches (Campbell, 1991), as well as new 21st century interdisciplinary approaches to music and child by Stephan Malloch & Colwyn Trevarthen (Bruce, 2021). The paper investigates through primary sources the processes through which Froebel arrives at the conception of his music pedagogical approach, as well as its own innovative content. This knowledge aspires to

lead to a deeper understanding of modern approaches in music education, but also to be a source of inspiration for the music teacher by describing the formation of an innovative educational endeavor that defined the education of young children.

Keywords: Froebel pedagogy, kindergarten, *Mother Songs and Play*, play, song.

Εισαγωγή

Ο Friedrich Froebel (1782-1852) αναγνωρίζεται ως ο παιδαγωγός που επινόησε και δημιούργησε στα μέσα του 19ου αιώνα τον νηπιακό κήπο (kindergarten)· ένα οικουμενικό παιδαγωγικό σύστημα και συνάμα εκπαιδευτικό κίνημα που συνδέεται με σύνθετες κοινωνικές, πολιτικές, φιλοσοφικές και πολιτισμικές απηχήσεις και αλληλεπιδράσεις στον χώρο και στον χρόνο. Ο θεσμός του νηπιακού κήπου με την αντίστοιχη μέριμνά του για την εκπαίδευση των παιδιών προσχολικής ηλικίας θα γνωρίσει οικουμενική διάδοση καθώς συμβαδίζει με τις νέες κοινωνικές ανάγκες ανάπτυξης του καπιταλισμού, αποτέλεσμα της ραγδαίας εκβιομηχάνισης του 19ου αιώνα.

Ο Froebel υπήρξε πρωτοπόρος παιδαγωγός που εισήγαγε -με την παιδοκεντρικότητα της αγωγής του- στοιχεία από το παιχνίδι του παιδιού, όπως παιχνιδοτράγουδα, μιμητικά παιχνίδια και ρυθμική κίνηση στη μαθησιακή διαδικασία, προαναγγέλλοντας μουσικοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις του 20ού αιώνα (Campbell, 1991), καθώς και νέες κατευθύνσεις διεπιστημονικών προσεγγίσεων του 21ου αιώνα, όπως των Stephan Malloch και Colwyn Trevarthen (Bruce, 2021). Ο Froebel εκκινώντας από την παρατήρηση του ελεύθερου παιχνιδιού, της κίνησης και της αυτενέργειας των παιδιών (Froebel, 1892, σελ. 256) θέτει σε εφαρμογή το αξίωμα της «μάθησης μέσα από το παιχνίδι» (Campbell, 1991, σελ. 13) με στόχο την ανάπτυξη της «παιδικής κουλτούρας και εκπαίδευσης» (Froebel, 1896 [1861], σελ. 239). Στο πλαίσιο του νηπιακού κήπου η μουσική θα λάβει ιδιαίτερη αξία και κεντρική θέση (Ράπτης, 2015), ειδικότερα μέσα από το μόρφωμα του *παιχνιδιού – τραγουδιού* που ενεργοποιεί το παιδί ως μια ενσώματη ολότητα μέσα στο φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον.

Φροεβελιανό παιδαγωγικό σύστημα και φιλοσοφία

Ο Froebel συνειδητοποιεί την ανάγκη δημιουργίας προγράμματος εκπαίδευσης για την προσχολική ηλικία. Οι κοινωνικές συνθήκες της εποχής άλλωστε -με την εκβιομηχάνιση να οδηγεί σε ολοένα μεγαλύτερη εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας- επέβαλαν την ανάγκη μιας φροντίδας για την εκπαίδευση των μικρών παιδιών, καθώς η εκκλησία και το κράτος δεν είχαν λάβει καμία ουσιαστική πρωτοβουλία μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα (Weston, 2000).

Η φροεβελιανή ανθρωπιστική παιδαγωγική (Δανασής – Αφεντάκης, 1980) φέρνει τη μουσική στο προσκήνιο της εκπαίδευσης με αξία και περιεχόμενο που εκκινεί -για πρώτη φορά- από το ίδιο το παιδί, την ιδιαίτερη φύση και τις ανάγκες του. Διαφοροποιείται έτσι από τη εκπαίδευση της εποχής εκείνης που υπηρετούσε πιστά ηθικές και θρησκευτικές επιταγές, καθώς ελεγχόταν κατά κύριο λόγο από την Εκκλησία. Η ανάπτυξη της προσχολικής εκπαίδευσης ειδικότερα κατά τον 19ο αιώνα στη Γερμανία ήταν πεδίο έντονης αντιπαράθεσης φιλελεύθερων και συντηρητικών δυνάμεων. Οι αντιδράσεις των συντηρητικών δυνάμεων κατά του νηπιακού κήπου οδήγησε άλλωστε στην απαγόρευση και το κλείσιμο των νηπιακών κήπων το 1851 με διάταγμα της πρωσικής κυβέρνησης (Allen, 1986, 2017).

Ο Froebel στρέφεται προς τον τρόπο που μαθαίνει το παιδί με τις αισθήσεις, την κίνηση, το τραγούδι και το παιχνίδι. Η μουσική και το παιχνίδι θα λάβουν πρωταρχική θέση στο παιδαγωγικό του σύστημα (Ράπτης, 2015). Τα ρυθμικά τραγούδια, τα τραγούδια

των Δώρων και των κατασκευών, η αφήγηση ιστοριών, τα παιχνίδια σε κύκλο, ο χορός, τα παιδικά τραγούδια κίνησης δακτύλων (finger rhymes) αποτελούν καθημερινές δραστηριότητες στον νηπιακό κήπο (Tovey, 2017).

Τα Δώρα και οι Ενασχολήσεις είναι οπτικά – απτικά παιχνίδια – αντικείμενα¹ (σφαίρα, κύβος, τουβλάκια, πλακίδια, ξυλαράκια, κ.ά.) με τα οποία τα παιδιά πειραματίζονται και ανακαλύπτουν, με παιγνιώδη τρόπο γεωμετρικές, μαθηματικές και αισθητικές έννοιες και δομές από το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον τους. Το παιδί με το υλικό αυτό εξερευνά μορφές και σχήματα και αναπαριστά έμψυχα και άψυχα όντα του κόσμου που το περιβάλλει· η ενασχόλησή του αυτή συνοδεύεται πάντα με αντίστοιχα τραγούδια που συχνά είναι και αυτοσχεδιαστικά (Εικόνα 1).

Εικόνα 1. Φροεβελιανά Δώρα (1-6) και ορισμένες Ενασχολήσεις (7-10)

https://www.froebel.com.au/fileadmin/user/froebel_australien/documents/Froebelgaben.pdf

Εκκινώντας από τη φυσική κινητικότητα του παιδιού ο Froebel δημιουργεί παιχνίδια – τραγούδια που συνοδεύονται με μιμητική ή ρυθμική κίνηση, χορό ή απλές ασκήσεις των χεριών και των αισθητηρίων οργάνων (Χαρίτος, 1998). Στο πλαίσιο του νηπιακού κήπου τα παιδιά ασχολούνται ακόμη με κηπουρικές εργασίες και ενθαρρύνονται να παίζουν στην ύπαιθρο με το χώμα, το νερό και άλλα στοιχεία του περιβάλλοντος· η φύση προσφέρει πλούσια ερεθίσματα στα παιδιά για φανταστικό και συμβολικό παιχνίδι και ακόμη για μουσική, τραγούδι και χορό (Tovey, 2022).

Το παιδαγωγικό μοντέλο του Froebel απαρτίζεται έτσι από τρεις άξονες: α) το παιχνίδι με το παιδαγωγικό του υλικό, δηλαδή τα Δώρα κι οι Ενασχολήσεις, β) τα τραγούδια και κινητικά παιχνίδια, και γ) την κηπουρική και τις υπαίθριες δραστηριότητες.

Η μάθηση επιτυγχάνεται μέσα από την αυτενέργεια του παιδιού (self-activity) και την παιγνιώδη αλληλεπίδραση παιδιού και ενήλικα (νηπιαγωγού) που ο Froebel ονόμαζε παιχνίδι – φροντίδας (Spielpflege) (play-care). Η αλληλεπίδραση αυτή προκρίθηκε στον νηπιακό κήπο καθώς η νηπιαγωγός παίζει με τα παιδιά, προσφέροντας παράλληλα την καθοδήγησή της (Johannson, 2018).

Το παιχνίδι-φροντίδας ακολουθεί η μητέρα (ή η παιδαγωγός) στο έργο του Froebel *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* (1844). Το έργο εισάγει για πρώτη φορά το

¹ Στοιχεία του φροεβελιανού παιδαγωγικού υλικού απαντώνται και σήμερα στο παιδαγωγικό υλικό μάθησης Steam (Whinnett, 2021).

παιχνίδι-τραγούδι κι ακόμη τη ρυθμική κίνηση στον χώρο της μουσικής εκπαίδευσης, αναγνωρίζοντας την ειδικότερη εκπαιδευτική του αξία (Campbell, 1991).

Με αφετηρία τα *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* ο Froebel και οι ακόλουθοί του θα αναπτύξουν μια μουσικοπαιδαγωγική παράδοση ένταξης *παιχνιδοτραγούδων* (*singing games*) ως οργανικό μέρος μιας φιλοσοφίας για τη μάθηση μέσα από το παιχνίδι (Campbell, 1991). Η παράδοση αυτή θα οδηγήσει στη δημιουργία πλούσιου μουσικοπαιδαγωγικού υλικού για τον νηπιακό κήπο² που ενσωματώνει στοιχεία από το μουσικό λεξιλόγιο του ελεύθερου παιχνιδιού του παιδιού, όπως αυθόρμητα τραγουδίσματα, παιχνιδοτραγούδα, ρυθμική κίνηση, χορό, εκφραστικές χειρονομίες, κ.ά. Τα στοιχεία αυτά θα αξιοποιηθούν συστηματικά στη μουσικοπαιδαγωγική θεωρία και πράξη τον επόμενο αιώνα· ο Carl Orff ειδικότερα θα αναπτύξει μεθοδικά στο πεδίο της μουσικής παιδαγωγικής το αξίωμα του Froebel για μάθηση μέσα από το παιχνίδι (Marsh, 2008).

Η σύλληψη της μουσικοπαιδαγωγικής αυτής παράδοσης εκκινεί επομένως ιστορικά με τη σύλληψη της ιδέας του νηπιακού κήπου και της δημιουργίας του έργου του Froebel *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* (1844).

Πλαίσιο σύλληψης του έργου *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* (1835-1836)

Τα πρώτα ψήγματα σύλληψης του έργου *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* εντοπίζονται στο Burgdorf (Ελβετία), στο ορφανοτροφείο της πόλης όπου ο Froebel το 1835 θα οργανώσει τμήμα για παιδιά τριών έως έξι ετών (Franks, 1897). Εκεί θα εφαρμόσει μια φιλοσοφία και πρακτική διδασκαλίας που βασίζεται στην αρχή της εποπτείας του Pestalozzi (*Anschauung*) -μάθηση μέσα από τις αισθήσεις και συνδεδεμένη με τα άμεσα βιώματα του παιδιού (Soënard, 2000)- αλλά και στην αρχή της έκφρασης, μια νέα αρχή που εισάγει ο ίδιος και η οποία ενσωματώνει «την αυτοέκφραση του παιδιού μέσα από την αυτενέργειά του» και λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο οποιασδήποτε ενέργειας και δραστηριότητάς του παιδιού (*activity*), (π.χ. τραγούδι, κίνηση, κ.ά.) (Franks, 1897, σελ. 90).

Ο Froebel καταγράφει τον τρόπο με τον οποίο το μικρό παιδί παρατηρεί τον κόσμο γύρω του κι εκφράζει την κατανόησή του περιβάλλοντός του με απλές χειρονομίες και κινήσεις οι οποίες του επιτρέπουν να εξωτερικεύει και τον εσωτερικό του κόσμο (Franks, 1897). Με βάση την αρχή της έκφρασης θα εφοδιάσει τα μικρά παιδιά με ρίμες, τραγούδια και παιχνίδια, αντικείμενα και υλικά για επιδέξιο χειρισμό, γυμναστικές ασκήσεις και απλές ιστορίες και ποιήματα. Παρατηρώντας ομάδα παιδιών που έπαιζαν με τόπι θα εμπνευστεί τη μπάλα (*ball*) -το πρώτο Δώρο (*Gabe*) του παιδαγωγικού του υλικού- που «αντιπροσωπεύει την αυτενέργεια του παιδιού» (Franks, 1897).

Η επαναστατικότητα της παιδαγωγικής του εστιάζεται ακριβώς στον τρόπο με τον οποίο αξιοποίησε δραστηριότητες του παιδιού, όπως το παιχνίδι, το τραγούδι, την ενασχόληση με τη φύση, την παραμονή στην ύπαιθρο, κ.ά. για να ενισχύσει την αντίληψη και συνείδηση (*Bewusstsein*) και την εκφραστικότητα των παιδιών (Rahal, 2017). Έτσι στο Burgdorf στο διάστημα 1835-1836 ο Froebel θα συλλάβει τους δύο ακρογωνιαίους λίθους του νέου εκπαιδευτικού του συστήματος: τα *παιχνίδια – Δώρα* (*Play – gifts*) και τα *παιχνίδια – τραγούδια* (*Play – songs*) (Snider, 1900).

² Με την άτυπη -και τυπική σε ορισμένες περιπτώσεις- εισαγωγή των φροεβελιανών μεθόδων στη *σχολική* εκπαίδευση μετά το θάνατο του Froebel, η μουσικοπαιδαγωγική αυτή παράδοση θα εισαχθεί και στο δημοτικό σχολείο. Βλέπε περισσότερα στο Douai, A. (1871). *A Manual for the Introduction of Froebel's System of Primary Education into Public Schools and for the use of Mothers and Private Teachers*. E. Steiger.

Εγκαίνια πρώτου νηπιακού κήπου – *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* (1840-1844)

Στις 28 Ιουνίου 1840 έγιναν τα επίσημα εγκαίνια του πρώτου νηπιακού κήπου, του *Γενικού Γερμανικού Νηπιακού Κήπου* στο Δημαρχείο του Bad Blankenburg. Στον εορτασμό μαθητές και δάσκαλοι επιβιβάστηκαν σε μικρές άμαξες στολισμένες με λουλούδια και διέσχισαν την κοιλάδα του Saal τραγουδώντας. Στο Δημαρχείο έγινε τελετή με παρουσίαση χορωδίας και ομιλία του Froebel για τη νέα εκπαίδευση όπου επισημαίνει τη σημασία της μουσικής (Franks, 1897). Οι δημόσιες ομιλίες, τα δρώμενα και οι επιδείξεις³ *παιχνιδιών-τραγουδιών* με τα *Δώρα* αποτέλεσαν σημαντικό κομμάτι της διάδοσης της ιδέας του νηπιακού κήπου. Για τον λόγο αυτό ο Froebel και οι συνεργάτες του πραγματοποιούσαν συχνά ταξίδια (Nawrotzki, 2009).

Το 1844 ο Froebel εξέδωσε τα *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* (*Mutter, Spiel und Koselieder*), αποτέλεσμα εργασίας χρόνων. Πρόκειται για ένα εικονογραφημένο⁴ βιβλίο μεγάλων διαστάσεων που περιλαμβάνει τρεις ενότητες. Οι παρτιτούρες των τραγουδιών θα εκδοθούν την ίδια χρονιά από τον συνθέτη Robert Kohl (Frey et.al., όπως αναφέρεται στο Berger, 2015) (Εικόνες 2, 3).

Εικόνα 2. *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* (Froebel, 1844)

<https://www.nifbe.de/component/themensammlung?view=item&id=333:froebels-mutter-und-koselieder>

Εικόνα 3. *Μητρικά Χάδια και Παιχνίδια – Τραγούδια* (Kohl, 1844)

https://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/opus4-wuerzburg/frontdoor/deliver/index/docId/1819/file/Materialband_Seiten_5_bis_132_Abbildungen_Monitor.pdf

Η πρώτη ενότητα στα *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* αποτελείται από επτά παιδικά τραγούδια-ποιήματα για τη μητέρα και το παιδί. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει 53 *παιχνίδια – τραγούδια* με θεματική εικονογράφηση του Friedrich Unger. Η τρίτη ενότητα παιδικές ιστορίες και παιχνίδια και συνοπτικά θεωρητικά κείμενα. Ειδικό παράρτημα περιλαμβάνει επεξηγηματικά κείμενα για τον τίτλο, την εικονογράφηση και το *παιχνίδι* -κυρίως *παιχνίδι δακτύλων*- που συνδέεται με κάθε τραγούδι (Frey et al., 2001. όπως αναφέρεται στο Berger, 2015).

Τα τραγούδια αγγίζουν θεματικά το παιδί, το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον του (ύπαιθρος του 19ου αιώνα), το οποίο μαθαίνει κι ανακαλύπτει τραγουδώντας. Η προσέγγιση αυτή απεικονίζεται ενδεικτικά στα εξής *παιχνίδια – τραγούδια*: «Παιχνίδι με τα ποδαράκια», «Ο Ξυλουργός» και «Το κουνελάκι». Οι παρτιτούρες που παρατίθενται εδώ προέρχονται από αγγλόφωνη έκδοση του έργου (Froebel, 1878 [1844]).

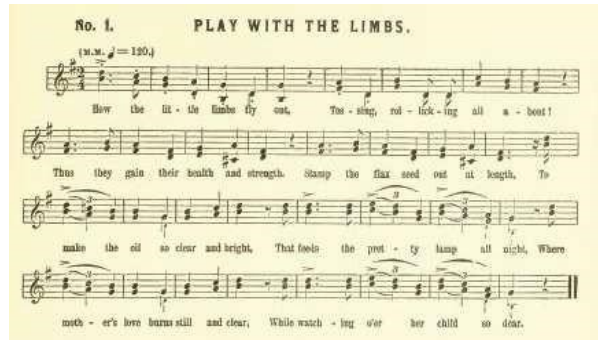
³ Η πρακτική των επιδείξεων (demonstration projects) συνεχίστηκε για δεκαετίες μετά τον θάνατο του Froebel, με στόχο τη διάδοση των *kindergarten* στην υπόλοιπη Ευρώπη και σε άλλες ηπείρους, προσβλέποντας στην εκπαιδευτική και κοινωνική μεταρρύθμιση (Nawrotzki, 2009).

Το παιχνίδι – τραγούδι «Παιχνίδι με τα ποδαράκια» ως προς την επιτέλεσή του εκκινεί από παραδοσιακά παιχνιδιότραγουδα που παίζει η μητέρα με στόχο την ψυχαγωγία στον ρυθμό της μουσικής και την εκγύμναση των κάτω μελών του βρέφους (Εικόνες 4, 5, 6):

Εικόνα 4. Τραγούδι "Παιχνίδι με ποδαράκια" (Froebel, 1844, σελ. 7)

Η μητέρα (ή άλλος φροντιστής) τραγουδά και παίζει με τα κάτω άκρα του βρέφους, καθώς εκείνο τεντώνει και κλωτσά τα πόδια.

Εικόνα 5. "Παιχνίδι με ποδαράκια" (F.Froebel – R. Kohl) (Froebel, 1878, σελ. 19)

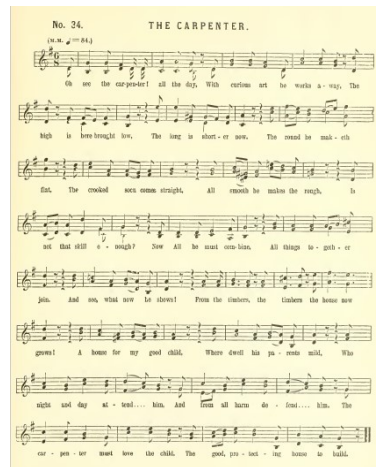

Εικόνα 6. "Παιχνίδι με ποδαράκια" (λεπτομέρεια) (Froebel, 1844, σελ. 7)

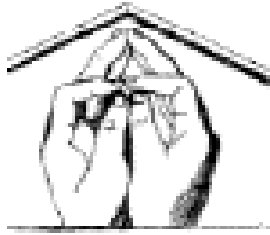
Το παιχνίδι – τραγούδι «Ο Μαραγκός» εισάγει το παιδί στον κόσμο των ενηλίκων εμφυσώντας τον σεβασμό στη χειρωνακτική εργασία· συνδέεται παράλληλα με την ευχαρίστηση των παιδιών να κατασκευάζουν ομοιώματα σπιτιών στο ελεύθερο παιχνίδι τους (Εικόνες 7, 8, 9):

Εικόνα 7. "Ο Ξυλουργός" (Froebel, 1844, σελ. 39)

Εικόνα 8. "Ο Ξυλουργός" (F.Froebel – R. Kohl) (Froebel, 1878 [1844], σελ. 112)

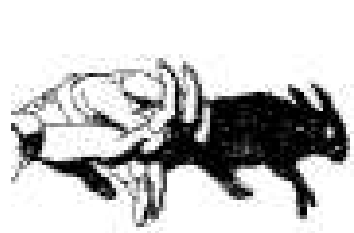
Εικόνα 9. "Ο Ξυλουργός" (λεπτομέρεια)
(Froebel, 1844, σελ. 39)

Η μητέρα τραγουδά με ενωμένα τα δάκτυλα και μιμείται την κίνηση πριονίσματος ξύλου (δείκτης δεξιού χεριού) με το δείκτη του αριστερού χεριού. Το παιδί τραγουδά και μιμείται τη μητέρα.

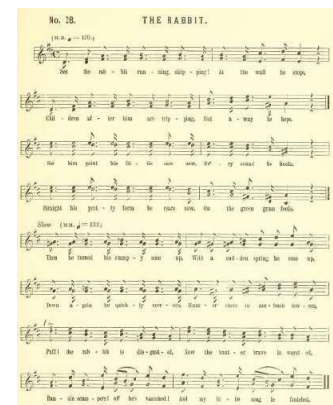
Το παιχνίδι – τραγούδι «Το κουνελάκι» εκκινεί ως προς την επιτέλεσή του από παιχνίδι που παίζουν διαχρονικά τα παιδιά με τη σκιά και το φως. Η μητέρα καθώς τραγουδά σχηματίζει τη σκιά ενός κουνελιού· το παιδί τραγουδά και τη μιμείται (Εικόνες 10, 11, 12):

Εικόνα 10. "Το κουνελάκι"
(Froebel, 1844, σελ. 33)

Εικόνα 11. "Το κουνελάκι"
(λεπτομέρεια)
(Froebel, 1844, σελ. 33)

Εικόνα 12. "Το κουνελάκι"
(F.Froebel – R. Kohl)
(Froebel, 1878 [1844], σελ. 93)

Κεντρική ιδέα στα *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια* αποτελεί η μητρική αγάπη. Μια μητέρα άλλωστε στην ύπαιθρο έδωσε αρχικά την έμπνευση στον Froebel για τη δημιουργία του έργου: η μητέρα με το βρέφος της αγκαλιά του μάθαινε πώς να καλεί τα ζώα με ονοματοποιημένους ήχους κακαρίσματος κότας, βιρβιρίσματος περιστεριού, κ.ά.: «Κοκοκό» του έλεγε «φώναξε τις κότες» (Franks, 1897, σελ. 168).

Η σκηνή αυτή περιλαμβάνεται στην εικονογράφηση του παιχνιδιού – τραγουδιού «Ο Περιστερώννας»: η μητέρα κρατά το βρέφος στην αγκαλιά της καθώς τα περιστέρια πάνε κι έρχονται στον περιστερώννα (Heiland, 2000, σελ. 82). Το παιχνίδι – τραγούδι επιτελείται από τη μητέρα μαζί με το βρέφος της, αλλά και από μεγαλύτερα αδέρφια της οικογένειας: το τραγούδι συνοδεύεται από αντίστοιχες χειρονομικές κινήσεις παιχνιδιού δακτύλων (finger game) (Εικόνες 13, 14, 15, 16, 17).

Εικόνα 13. Παιχνίδι - τραγούδι "Ο Περιστερώνας" από το βιβλίο *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια*, του F.Froebel (1844, σελ. 21).

Εικόνα 14. Παιχνίδι δακτύλων "Ο Περιστερώνας" (λεπτομέρεια) (F.Froebel, 1844, σελ.21).

Το παιχνίδι δακτύλων παίζεται ως εξής: το αριστερό χέρι κατακόρυφα παριστάνει τον στύλο του περιστερώνα· το δεξί τον περιστερώνα, Ο δείκτης κι ο παράμεσος του δεξιού χεριού παριστάνουν τόσο την πόρτα του που ανοίγει και κλείνει, όσο και τα περιστερία που «κινούνται».

Το απόφθεγμα (motto) του τραγουδιού που απευθύνεται στη μητέρα/παιδαγωγό, περιγράφει με έμμετρο τρόπο την παιδαγωγική διάσταση του παιχνιδιού – τραγουδιού, εκφράζοντας παράλληλα και την παιδαγωγική ατμόσφαιρα του νηπιακού κήπου:

*Ο, τι προσδίδει εσωτερική αγαλλίαση στο παιδί
αγαπά να το αναπαριστάνει στο παιχνίδι
Το περιστέρι πετά μακριά από το σπιτάκι του
Το παιδί στα πράσινα λιβάδια αγαπά να γυρνά
Το περιστεράκι επιστρέφει τη νύχτα·
Το παιδί επίσης κοιτάζει το σπιτάκι του.
Τώρα όλη τη ζωή και το παιχνίδι που γέμισε
τη μεγάλη και χαρούμενη μέρα του.
Όλα όσα έχει βρει, όλα όσα έχει δει
αγαπά στο σπίτι να τα προβάρει πάλι.
Κι όλες αυτές οι χαρές, μαζί ενώνονται
Τώρα σε ένα πολύμορφο στεφάνι τυλίγονται.*

Κάτω από το motto βρίσκονται οι στίχοι του τραγουδιού:

*Ανοίγω τώρα τον περιστερόνα μου
τα περιστέρια πετούν
τόσο χαρούμενα.
Πετούν στο πράσινο λιβάδι
που τους αρέσει πολύ πολύ.
Γυρίστε πίσω τώρα σπίτι
για μια καλή ξεκούραση.
Έτσι κλείνω ζανά το σπίτι μου
Γυρίστε τώρα σπίτι
για μια καλή ξεκούραση
Έτσι κλείνω ζανά το σπίτι μου.*

Εικόνα 15. "Ο Περιστερόνας"
(λεπτομέρεια)
(F.Froebel, 1844, σελ.21).

Οι στίχοι εστιάζουν στην ασφάλεια της επιστροφής στην *εστία* (περιστερόνας) κι «επενδύονται» αντίστοιχα μουσικά. Στο τέλος του τραγουδιού περιλαμβάνεται επαναλαμβανόμενη μελωδία με ονοματοποιημένους ήχους: "Ru – ku– ku – ku" (τελευταία μουσικά μέτρα) (Εικόνα 16):

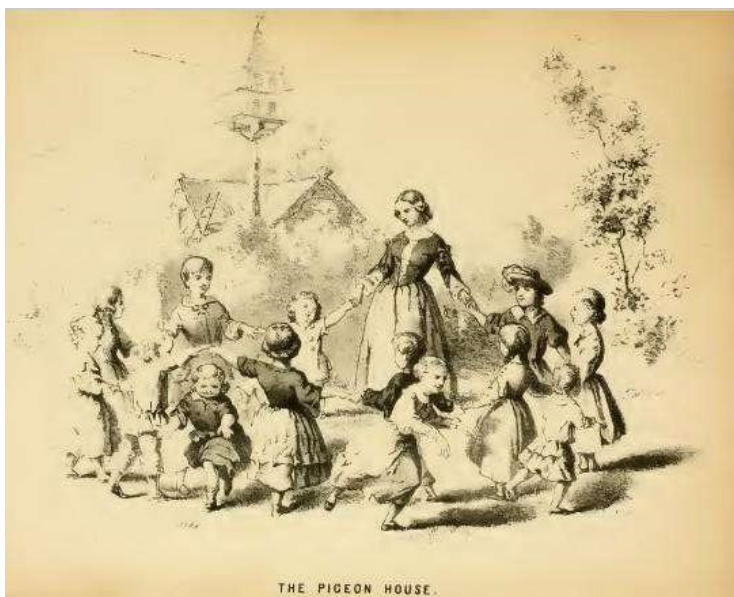
138. Ich öffne jetzt mein Taubenhaus. H. Mohl.

Ich öff - ne jetzt mein Tau - ben - haus; die
 Täub - chen, die flie - gen so froh hin - aus. Sie
 flie - gen hin aufs grü - ne Feld, wo's ih - nen gar so
 wohl - ge - fällt; doch kehren sie heim zu gu - ter Ruh', so
 schließ' ich wie - der mein Häus - chen zu. Und
 hörst du sie dann, so er - zäh - len sie flieh, wie's
 drau - ßen im Frei - en so won - nig - lich. Ru - fu - ru -
 tu, tu - fu - ru - tu, tu - fu - ru - tu, tu - fu - ru - tu.

Fr. Fröbel.

Εικόνα 16. Παρτιτούρα του Παιχνιδιού - Τραγουδιού "Ο Περιστερώνας"
 (F.Froebel - R.Kohl)
<https://www.volksliederarchiv.de/ich-oeffne-jetzt-das-taubenhaus/>

Στον νηπιακό κήπο το παιχνίδι – τραγούδι «Περιστερώνας» -όπως κι άλλα τραγούδια του βιβλίου- μετασηματίστηκε σε ομαδικό παιχνίδι κίνησης (movement game) το οποίο εξακολουθεί να παίζεται σήμερα: τα παιδιά σχηματίζουν κύκλο (ο «περιστερώνας») και στο εσωτερικό του μικρή ομάδα παιδιών (τα «περιστέρια») «πετούν» έξω από τον κύκλο κι επιστρέφουν (Ronge & Ronge, 1858, σσ. 60-61):

Εικόνα 17. Παιχνίδι – τραγούδι "Ο Περιστερώνας"
(Ronge & Ronge, 1858, σελ. 61)

Την αίσθηση αυτή της επιστροφής στην ασφάλεια της εστίας -τον «περιστερώνα»- δημιουργεί και η επαναλαμβανόμενη μελωδία του τραγουδιού. Ο Froebel άλλωστε κατά τη συνεργασία με τον συνθέτη Robert Kohl, εστίαζε στην απόδοση συναισθημάτων και περιγραφικών «εικόνων» μέσω της μουσικής.

Η παρατήρηση της πρώτης μουσικής επικοινωνίας του παιδιού

Η πίστη του Froebel στη αξία του τραγουδιού ως παιδαγωγικό μέσο κι ως «αγωγό» συναισθημάτων έχει επιβεβαιωθεί κι επικυρωθεί σήμερα από τη σύγχρονη έρευνα (Powell & Goouch, 2019). Ο Froebel με αφετηρία την παρατήρηση της αλληλεπιδραστικής σχέσης μητέρας και παιδιού κατανόησε τη σημασία της μουσικής στη συντροφική επικοινωνία μητέρας - βρέφους. Οι τομείς αυτοί αποτελούν σήμερα πεδία ευρύτατης επιστημονικής έρευνας και ανάλυσης (Trehub & Trainor, 1998· Malloch & Trevarthen, 2009).

Η αναλυτική παρατήρηση της σχέσης μητέρας – παιδιού με βάση την αρχή της *έκφρασης* -που ο ίδιος εισήγαγε- θα οδηγήσει τον Froebel στο συμπέρασμα ότι η επικοινωνία μητέρας και βρέφους είναι μουσική. Η ανάλυση του έτσι περιλαμβάνει τα πρώτα ψήγματα σύγχρονων θεωριών, όπως τη θεωρία της «επικοινωνιακής μουσικότητας»⁴ (Malloch & Trevarthen 2009· Διονυσίου, 2018· Bruce, 2021):

...το «*παιχνίδι – λόγος*» (play –speech) του παιδιού» [...] «ο λόγος αυτός είναι για να εκφράζει την πιο προσωπική και πιο άμεση συναίσθηση της ζωής μητέρας και παιδιού» [...] και «προκαλείται από στιγμιαία συναισθήματα» [...] «με το βλέμμα, την κίνηση και τόνο καθώς και με το τραγούδι (Froebel, 1896 [1861], σελ. 40-41).

Ο Froebel στο πλαίσιο αυτό θεωρεί ότι η μουσική εκκινεί από το συναισθηματικό πεδίο το οποίο και υπηρετεί: προαναγγέλλει έτσι σύγχρονες επιστημονικές προσεγγίσεις για την ανάπτυξη της «συναισθηματικής ικανότητας» (“emotional competence”) των νηπίων στην εκπαίδευση (Raptis, 2020): «τα παιδιά

⁴ Επικοινωνιακή μουσικότητα ορίζεται η σχέση μητέρας και παιδιού που επικεντρώνεται στη συνέργεια της μουσικής έκφρασης κατά την ανθρώπινη επικοινωνία (Malloch & Trevarthen, 2009· Διονυσίου, 2018).

ακόμη και από το πρώτο στάδιο ανάπτυξης [...] είναι ικανά να υποδεικνύουν τη ρυθμική κίνηση λικνίσματος, “μπιμ –μπομ (bim, bom)”, μ’ έναν τραγουδιστικό τόνο που πλησιάζει το τραγούδι, και υπηρετεί τη συναισθηματική φύση και την καλλιέργειά της» (Froebel, 1896 [1861], σελ. 42).

Η σημασία της μουσικής αναδεικνύεται έτσι καθώς ο Froebel θέτει το συναισθηματικό πεδίο ως επίκεντρο της ανάπτυξης του παιδιού: «το κέντρο αυτό, το αληθινό θεμέλιο και το σημείο εκκίνησης της ανθρώπινης ανάπτυξης, κι επομένως της ανάπτυξης του παιδιού, είναι η καρδιά και τα συναισθήματα» (Froebel, 1896 [1861], σελ. 42).

Ανακεφαλαίωση

Ανακεφαλαιώνοντας, η παρούσα εισήγηση επιχειρήσε να παρουσιάσει πώς στα μέσα του 19ου αιώνα ο Froebel θέτει ως αρχή του παιδαγωγικού του συστήματος την παιδαγωγική αξία του παιχνιδιού. Στο φροεβελιανό σύστημα η μονότονη εργασία του παραδοσιακού νοησιαρχικού σχολείου θα αντικατασταθεί από τη μάθηση μέσα από παιγνιώδεις δραστηριότητες (Χατζηστεφανίδου, 2008). Η αγωγή μέσα από το παιχνίδι αποτέλεσε σημαντικό νεωτερισμό σε σχέση με τις επικρατούσες παιδαγωγικές αντιλήψεις της αυταρχικής εκπαίδευσης της εποχής εκείνης (Γαβαλάς 1976). Ο Froebel παρατηρώντας το παιδί στη συντροφική του σχέση με τη μητέρα κι έπειτα με τους συνομήλικούς του και εκκινώντας από την πρωταρχική σύμπραξη του παιχνιδιού με το τραγούδι και τον χορό στην πραγματική ζωή του παιδιού, θα εισάγει για πρώτη φορά το *παιχνιδοτραγούδο* ως εκπαιδευτική αξία με το έργο του *Μητρικά Τραγούδια και Χάδια*.

Εστιάζοντας στη σημασία της μουσικής για το παιδί και την ανάπτυξή του και θέτοντας ως επίκεντρο της παιδαγωγικής του το παιδί και το παιχνίδι, το παιδί και τις αλληλεπιδραστικές διαπροσωπικές και ενδοπροσωπικές του σχέσεις και ακόμη το παιδί σε σχέση με το περιβάλλον του, ο Froebel πραγματοποιεί μια ρηξικέλευθη τομή στην εκπαίδευση, η οποία θα επηρεάσει αποφασιστικά τη μουσικοπαιδαγωγική πράξη και φιλοσοφία προαναγγέλλοντας και θέτοντας τα θεμέλια σύγχρονων μουσικοπαιδαγωγικών και διεπιστημονικών προσεγγίσεων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Allen, A.T. (2017). *The Transatlantic Kindergarten: Education and Women's Movements in Germany and the United States*. Oxford University Press.
- Allen, A.T. (1986). Gardens of Children, Gardens of God: Kindergarten and Day – Care Centers in Nineteenth Century Germany. *Journal of Social History*, 19(3), 433-450.
- Berger, M. (2015). Fröbels Mutter – und Koselieder. <https://www.nifbe.de/fachbeitraege/beitraege-von-a-z?view=item&id=333:foebels-mutter-und-koselieder&catid=37>
- Bruce, T. (2021). *Friedrich Froebel: A critical introduction to key themes and debates*. Bloomsbury Academic.
- Campbell, P. S. (1991). Rhythmic Movement and Public School Music Education: Conservative and Progressive Views of the Formative Years. *Journal of Research in Music Education*, 39(1), 12–22. doi.org/10.2307/3344605
- Campbell, P.S. (1998). *Songs in Their Heads: Music and its Meaning in Children's Lives* (1st Ed.). Oxford University Press
- Γαβαλάς, Λ. (1976). *Το ελληνικό Νηπιαγωγείο, Πρώτο Σχολείο Ζωής. Η Ελληνίδα Νηπιαγωγός και το Έργο της*. Δίπτυχο.
- Δανασσής – Αφεντάκης, Α. (1980). *Η Εξέλιξη της Παιδαγωγικής και Διδακτικής Σκέψης (17ος – 20ός αι.)*. τ Β'. χ.ε.
- Διονυσίου, Ζ. (2018). Η επικοινωνιακή μουσικότητα στα ελληνικά παραδοσιακά παιχνιδοτραγούδα. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 16, 49-68.
- Franks, F. (1897). *The Kindergarten System: Its origin and development as seen in the life of Friedrich Froebel*. Swan Sinnenschein & Co.

- Frey, A. et. al. (2001). *Fröbels ganzheitliche Pädagogik*. Verl.
- Froebel F. [1844]. *Mutter- und Kose-Lieder zur edlen Pflege des Kindheitlebens. Ein Familienbuch*. Blankenburg bei Rudolstadt, die Anstalt zur Pflege des Beschäftigungstriebes der Kindheit und Jugend
- Froebel, F. (1878) [1844]. Peabody, E.P. (Ed.) Jarvis, J. (Trans.). *Mother – play and Nursery Songs. Poetry, Music and Pictures for the noble culture of child life*. Lothrop, Lee & Shepard Co.
- Froebel, F. (1896 [1861]). Jarvis, J. (trans.) *Friedrich Froebel's Pedagogies of the Kindergarten or his ideas concerning the play and plaything of the child*. D. Appleton and Company.
- Johansson, J.- E. (2018). F. A. W. Fröbel. In M. Fleer & B. Van Oers (Eds.), *International handbook of early childhood education* (Vol 2, pp. 1323-1346). Springer.
- Kohl, R. (1844) *Vierundvierzig Mutter- Kose- und Spiellieder zur edlen Pflege des Kindheitlebens zweistimmig in Musik gesetzt. 2 Teile in 1 Band*. Blankenburg bei Rudolstadt,
- Konrad, C. (2006). *Die Mutter- und Koselieder von Friedrich Wilhelm August Fröbel: Untersuchungen zur Entstehungs- und Wirkungsgeschichte*. Dissertation. Universität Würzburg, Philosophische Fakultät III. <https://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/frontdoor/index/index/year/2007/docId/1819>
- Malloch, S., & Trevarthen, C. (2009). *Communicative Musicality: Exploring the Basis of Human Companionship*. Oxford University Press
- Marsh, K. (2008). *The Musical Playground – Global tradition and change in children's songs and games*. Oxford University Press.
- Nawrotzki, K. (2009). Greatly Changed for the Better: Free Kindergartens as Transatlantic Reformance. *History of Education Quarterly*, 49(2), 182-195. 10.1111/j.1748-5959.2009.00195.x
- Powell, S., & Gooch, K. (2019). “Mother’s” Songs in Daycare for babies. In T. B. P. Elfer & S. Powell (Eds.), *The Routledge International Handbook of Froebel and Early Childhood Practice: Re-articulating Research and Policy* (pp. 154-65). Routledge.
- Rahal, N. (2017). A Battlefield for Emancipation: The Hamburg Kindergarten Movement and the Revolutionary 1840s” *Bulletin of the German Historical Institute*, 61, 67-83. https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00002430
- Ράπτης, Θ. (2015). *Μουσική Παιδαγωγική, μία Συστηματική Προσέγγιση με Εφαρμογές για την Προσχολική Ηλικία*. Edition Orpheus.
- Raptis, Th. (2020). A Music Education Project (MEDEC) to Strengthen the Emotional Competence of Kindergarten Students, *Visions of Research in Music Education*, 36(2), 1-36. <https://opencommons.uconn.edu/vrme/vol36/iss1/2>
- Ronge, B., & Ronge, J. (1858). *Practical Guide to the English Kindergarten*. Second Edition. Bodson and Son.
- Snider, D.J. (1900). *The Life of Frederick Froebel: Founder of the Kindergarten*. Sigma Publishing Co.
- Soëtard, M. (2000). Johann Heinrich Pestalozzi. In J. Houssaye (Ed.) (Μτφρ. Δ.Καρακατσάνη) *Δεκαπέντε Παιδαγωγοί. Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης* (pp. 43-61). Μεταίχμιο.
- Tovey, H. (2017). *Bringing the Froebel Approach to Your Early Years Practice*. 2nd ed. Routledge.
- Tovey, H. (2022). *An introduction to Froebel, children and nature*. Froebel Trust. <https://www.froebel.org.uk/uploads/documents/An-introduction-to-Froebel-children-and-nature.pdf>
- Trehub, S.E., & Trainor, L.J. (1998). Singing to Infants: Lullabies and Play Songs, *Advances in Infancy Research*, 12, 43-77.
- Trevarthen, C. (2009). *Communicative Musicality: Exploring the Basis of Human Companionship*. Oxford University Press
- Weston, P. (2000). *Friedrich Froebel: His life, Times, Significance*. 2nd ed. University of Surrey Roehampton.
- Whinnett, J. (2021). *Froebel's gifts and block play today*. <https://www.communityplaythings.co.uk/learning-library/articles/froebels-gifts-and-block-play-today>
- Χαρίτος, Χ.Γ. (1998). *Το ελληνικό νηπιαγωγείο και οι ρίζες του. Συμβολή στην Ιστορία της Προσχολικής Αγωγής*. Gutenberg.
- Χατζηστεφανίδου, Σ. (2008). *Ιστορία της Προσχολικής Αγωγής. Ανθρωπολογικές και Παιδαγωγικές αντιλήψεις – Πρακτικές ανατροφής – Θεσμοί φροντίδας και εκπαίδευσης, τόμος Α΄*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.